

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra sociologie

Obor sociologie

Kateřina Š á m a l o v á

**Šance na dosažení vysokoškolského vzdělání
v populaci osob se zdravotním postižením**

**Opportunities for Persons with Disabilities to
Achieve a University Education**

TEZE dizertační práce

vedoucí práce: Prof. JUDr. Igor Tomeš, CSc.

2014

Obsah

Abstrakt	3
Abstract	4
ÚVOD	5
1 TEORETICKÝ RÁMEC.....	5
2 PROJEKT A REALIZACE VÝZKUMNÉ STUDIE.....	6
2.1 Výzkumné otázky.....	6
2.2 Teoretické východisko	7
2.3 Výzkumný soubor	8
2.4 Metody	8
2.5 Výsledky.....	9
ZÁVĚR.....	14
SEZNAM CITOVANÉ LITERATURY	15

Abstrakt

Vzdělání je nástrojem vzestupné sociální mobility, a proto je nutné zabezpečit rovný přístup k němu všem společenským skupinám bez ohledu na jejich sociální či zdravotní charakteristiky. Jednou z mnoha skupin, která čelí zhoršenému přístupu ke vzdělání, je populace osob se zdravotním postižením. Ty se totiž v různých fázích svých vzdělávacích trajektorií setkávají s omezeními a překážkami, které jim podstatně ztěžují dosažení vyšších úrovní vzdělání.

Ústředním tématem dizertační práce je přístupnost vysokoškolského vzdělání pro osoby se zdravotním postižením, tedy šance, že se plnohodnotně integrují do akademického života a prostředí a zdárně studium na vysoké škole absolvují. Teoretická část práce vytváří výchozí informační rámec zvoleného tématu, předkládá různá pojetí klíčových konstruktů práce a zasazuje je do relevantního oborového rámce – sociologie vzdělávání. Předmětem teoretického výkladu jsou rovněž teorie vzdělanostních nerovností a jednotlivé fáze vzdělávacího procesu osob se zdravotním postižením.

V rámci provedené kvantitativní výzkumné studie je pozornost věnována především motivaci studentů se zdravotní postižením zahájit vysokoškolské studium stejně jako vlivům působícím na výběr studijního oboru. Předmětem výzkumného zájmu jsou také překážky, se kterými se mohou studenti v průběhu svého studia na vysoké škole setkat, a následně zdroje, kterých mohou k jejich překonávání využívat. Studie vyústuje v sledování úspěšnosti studentů se zdravotním postižením, která je vyjádřena jak subjektivně, tak objektivně na základě frekvence opakování dílčích zkoušek a délky doby studia. Výchozí teoretickou koncepcí se stal Tintův model retence studentů na vysoké škole (Tinto, 1975). Studie byla provedena v prostředí Univerzity Karlovy v Praze na totálním výběru studentů se zdravotním postižením.

Klíčová slova:

Vzdělanostní nerovnosti; vysokoškolské studium; studenti se zdravotním postižením; motivace ke studiu a volbě oboru; zdroje a překážky ve studiu; úspěšnost studia

Abstract

Education is a tool towards upwards social mobility, and it is therefore essential to ensure equal access to it for all groups in society irrespective of their social standing or state of health. One of the many social groups faced with the risk of worsened access to higher levels of education in particular are the disabled, who, at various phases of their educational careers, face restrictions and barriers that substantially impede the achievement of higher levels of education.

The central theme of the dissertation is the accessibility of university education for the disabled, that is, their chances of fully integrating into academic life and the university environment and successfully complete their studies there. The theoretical part of the thesis creates a broader informational framework for the chosen theme, presents varying concepts of key thematic constructs and places them within the relevant thematic framework – the sociology of education. The theoretical section also deals with the theory of educational inequalities and individual phases of the education process for the disabled.

The quantitative study carried out primarily addressed the motivation of these students to begin studying at university, as well as the factors influencing their selection of field of study. The study was also interested in the barriers that students may encounter in the course of their studies and the resources that they may have at their disposal to overcome them. The outcome of the study was the monitoring of the success of disabled students, expressed in both subjective terms and objectively, on the basis of the re-sitting of exams and length of study period. The theoretical starting-point was Tinto's model of university student retention (Tinto, 1975). The study was carried out at Charles University in Prague and involved the all disabled students at the institution.

Keywords:

Educational inequalities; university study; disabled students; motivation to study and choice of subject; resources and barriers to study; success of study

Úvod

Jedna z mnoha společenských skupin, která čelí riziku zhoršeného přístupu zejména k vyšším úrovním vzdělání, jsou lidé se zdravotním postižením. Důsledky, které zdravotní postižení vyvolává, mohou v řadě případů vést k podstatnému omezení sociální aktivity a současně tedy sníženým šancím, že osoby se zdravotním postižením budou na srovnatelném základě s ostatními členy populace začleněni do běžných společenských struktur a rolí. Podle Světové zprávy o zdravotním postižení (WHO a WB, 2011) populace osob se zdravotním postižením v celosvětovém měřítku dosahuje nižšího vzdělání, ekonomické participace a v důsledku toho se častěji ocitá pod hranicí chudoby a v sociální izolaci.

Řešení přístupnosti zejména vyšších forem vzdělání pro osoby se zdravotním postižením a s tím související podpora jejich empowermentu se odvíjí od minimalizace a následného odstraňování celé řady architektonických, ale zejména sociálních a psychosociálních bariér na všech úrovních vzdělávání a současně i uvnitř vzdělávacích institucí.

Téma přístupnosti vysokoškolského vzdělání pro osoby se zdravotním postižením je hlavním předmětem předkládané dizertační práce, která je tradičně rozdělena na část teoretickou a empirickou. Následující text seznámí čtenáře se stěžejními úseky práce a základními parametry a výsledky zpracované výzkumné studie.

1 Teoretický rámec

Teoretický úsek práce slouží k vytvoření širší informační platformy realizované výzkumné studie a je složen z pěti obsahově propojených kapitol. Pozornost je věnována především relevantním klíčovému tematickým konstruktům. Těmi je zejména problematika **vzdělávání**, jeho význam a funkce ve společnosti a následně také téma vlastního **zdravotního postižení**, jeho aktuálně platného pojetí, dále specifík minority občanů se zdravotním postižením a vlivu zdravotního postižení na kvalitu začlenění jedince do společnosti.

Další teoretický úsek práce je zaměřen na vytvoření oborového tematického rámce dizertačního tématu. Tím je **sociologie vzdělávání**, tedy sociologická disciplína, která se zabývá sociálními aspekty výchovy a vzdělávání a jejich místem v procesech společenské reprodukce. Výchozí optikou provedené studie se stal především interpretativní proud sociologie vzdělávání.

Náležitá pozornost je logicky v teoretické části práce upírána na teorie **vzdělanostních nerovností**, na jejichž základě dochází ke zhoršenému přístupu osob nejen se zdravotním

postižením k vyšším úrovním vzdělávání. Hlubší analýze následně ovšem neunikají ani konkrétní bariéry, se kterými se osoby se zdravotním postižením setkávají v různých fázích svých vzdělávacích trajektorií. V závěru teoretického úseku práce dochází k výkladu aktuální situace v oblasti zpřístupňování vysokoškolského studia uchazečům se zdravotním postižením. Tímto úsekem dochází k tematickému překlenutí práce do její výzkumné části.

2 Projekt a realizace výzkumné studie

Stěžejní část práce tvoří výzkumná studie provedená v prostředí největší české veřejné vysoké školy, Univerzity Karlovy v Praze, na totálním výběru studentů se zdravotním postižením. Výzkumná studie byla rozdělena do předvýzkumné a vlastní výzkumné fáze. Studie byla realizována od listopadu r. 2012 do srpna r. 2013.

2.1 Výzkumné otázky

Předmětem výzkumné studie je jedna ze zásadních oblastí života osob se zdravotním postižením, kterou je oblast vzdělávání a zvláště pak přístup k jeho terciární úrovni a šancím, že lidé se zdravotním postižením budou plnohodnotně zapojeni do mainstreamového systému terciárního vzdělávání, získají vysokoškolské vzdělání, a reálně tak zvýší pravděpodobnost svého uplatnění na trhu práce.

Cílem výzkumného projektu realizovaného v prostředí největší české univerzity je rovněž účelně přispět k diskusi o inkluzivním vzdělávání na úrovni terciárního školství a kriticky posoudit vlivy, které rozhodujícím způsobem ovlivňují aktivní a úspěšnou participaci osob se zdravotním postižením v akademickém životě.

Studie soustřeďuje pozornost na několik klíčových výzkumných témat. V první řadě se jedná o motivaci osob se zdravotním postižením ke studiu na vysoké škole a volbě studijního oboru. Následně jsme pečlivému zkoumání podrobili překážky, se kterými se studenti se zdravotním postižením během studia setkávají stejně jako zdroje, kterých mohou studenti pro překonávání těchto překážek využívat. Výzkumná studie vyúsťuje ve sledování úspěšnosti studentů se zdravotním postižením posuzované na základě jejího objektivního a subjektivního hodnocení.

V souladu se záměrem práce byly formulovány následující výzkumné otázky:

1. Jaké faktory ovlivňují rozhodnutí uchazeče se zdravotním postižením začít studovat na vysoké škole? Jak se význam těchto faktorů liší mezi studenty s jednotlivými typy

zdravotních postižení? Jsou rozdíly v motivaci ke studiu mezi uchazeči se zdravotním postižením a bez něj?

2. Jaké vlivy působí u uchazečů se zdravotním postižením na výběr studijního oboru? Liší se význam těchto faktorů mezi studenty s jednotlivými typy zdravotních postižení? Co je při výběru studijního oboru silnějším vlivem – vlastní zdravotní postižení nebo zájem o dotýčný obor?
3. Jak studenti hodnotí překážky, které vznikají v interakci mezi jejich zdravotním omezením a studijním prostředím? Jsou jednotlivé překážky významnější u studentů s určitými typy zdravotních postižení? Lze mezi překážkami ve studiu identifikovat nějaké vztahy?
4. Jakých zdrojů pro překonávání překážek využívají studenti v průběhu svého studia? Jsou posuzované zdroje srovnatelně významné pro všechny studenty bez rozdílu zdravotního postižení? Lze mezi jednotlivými zdroji identifikovat nějaké typy?
5. Jak studenti se zdravotním postižením objektivně a subjektivně hodnotí svoji úspěšnost v průběhu studia? Jaké překážky mohou fungovat jako predikátory objektivně hodnocené úspěšnosti? Jak se mezi sebou odlišují jednotlivé typy úspěšných a neúspěšných studentů?

2.2 Teoretické východisko

Teoretickým východiskem realizované výzkumné studie je jeden z nejvíce citovaných modelů retence studentů na vysokých školách formulovaný současným americkým sociologem Vincentem Tintem (Tinto, 1975).

V procesu retence studentů na vysoké škole identifikuje Tinto několik zásadních prvků, resp. proměnných, které determinují způsob ukončení studia (absolvování, přestup nebo předčasné ukončení). Centrálním konstruktem Tintovy teorie je pojem integrace. Tinto rozeznává v rámci studia na vysoké škole dva druhy integrace – akademickou a sociální, které pokládá za hlavní činitele působící na setrvání studentů ve škole.

Tintova pozornost věnovaná retenci studentů na vysoké škole odkrývá logicky téma úspěšnosti studentů v průběhu studia. Tinto identifikuje šest základních podmínek, které úspěšnost studentů jednoznačně podporují. Jedná se o povinnost školy posilovat úspěch studentů, očekávání školy od studenta, podporu poskytovanou školou studentovi, zpětnou vazbu o výkonu studenta, budování vztahů mezi studenty a školou a mezi studenty navzájem

(tzv. involvement) a podporu vlastního procesu učení. Kritickým obdobím pro splnění těchto podmínek je podle Tinta zejména první rok studia (Tinto, 2009).

2.3 Výzkumný soubor

Výchozí výzkumný soubor tvořilo 200 studentů se zdravotním postižením, kteří v současné době studují na Univerzitě Karlově v Praze. Konečný soubor respondentů čítal 127 studentů. Návratnost dotazníku činila asi 64%. Soubor byl složen z 58 mužů (46%) a 69 žen (54%). Téměř dvě třetiny studentů (60%) studovali v bakalářské formě studia, třetina v magisterské a 5% studentů v doktorské formě studia. Struktura respondentů dle typu postižení byla následující: 20% studentů se zrakovým postižením, 15,5% studentů se sluchovým postižením, 17,5% studentů s tělesným postižením, 19% studentů se specifickými poruchami učení a 28% studentů s chronickými somatickými onemocněními a oslabeními.

2.4 Metody

Základní technikou sběru dat v předvýzkumné fázi byl skupinový rozhovor, neboli tzv. focus group. Cílem rozhovoru bylo získat hlubší vhled studentů do jednotlivých výzkumných témat, která se později stala předmětem dotazníkového šetření. Na podkladě výstupů předvýzkumné fáze byl konstruován dotazník jako nástroj pro budoucí sběr dat.

Dotazník byl složen z 26 otázek, z čehož 6 otázek bylo identifikačních, ostatní meritorní, 9 otázek bylo vícepoložkových. Otázky byly uzavřené nebo polootevřené, jedna otázka byla zcela otevřená. Otázky byly převážně polytomické. Dotazník byl zpracován do podoby online webového formuláře, který byl vytvořen v programovacím jazyce PHP a MySQL. Každému respondentovi byl pro vyplnění dotazníku přiřazen unikátní přihlašovací kód. Respondenti byli emailovou poštou vyzváni k jeho vyplnění. Dotazník byl adaptován pro potřeby studentů se smyslovým postižením.

V prvním kroku analýzy dat byly tříděním prvního stupně zjišťovány četnosti variant jednotlivých znaků. Porovnání rozložení určitého znaku v jednotlivých podsouborech, které byly v rámci zkoumaného souboru vytvářeny variantami dalšího znaku, bylo vytvořeno tříděním druhého stupně v kontingenčních tabulkách.

K testování statistických hypotéz v kontingenčních tabulkách byl použit chí-kvadrát test. V případě nesplnění vstupních podmínek pro chí-kvadrát test, byl použit Fisherův kombinatorický test. Pro účely měření stupně závislosti mezi kvalitativními znaky, které byly změřeny pomocí ordinálního měření, byl použit Spearmanův koeficient pořadové korelace.

Z vícerozměrných technik analýzy dat byla využita shluková analýza. Byla aplikována hierarchická shluková analýza, kde shlukovanými objekty byly jednotlivé otázky. Dále byla využita binární logistická regrese a technika rozhodovacích stromů (Decision tree), metoda Exhausting CHAID (CHi-squared Automatic Interaction Detection).

Zpracování sebraných dat proběhlo v programu IBM SPSS Statistics (Version 20, Release 20.0.0).

2.5 Výsledky

Vstup na vysokou školu je pro studenta se zdravotním postižením obdobím nezměrné konfrontace s limity vyplývajícími z jeho změněného zdravotního stavu (Borland a James, 1999). Kromě zvládnání dopadů svého postižení, čelí takový student novým problémům souvisejícím se změnou prostředí, případně je nucen dohánět určitý vědomostní deficit a ještě se učit jinému stylu studijní práce i komunikace s akademickou veřejností (Novosad, 2008). Úspěšná adaptace na tyto změny stejně jako vyrovnání se se studijními nároky kladenými na studenta jsou predikátory jeho setrvání na vysoké škole a zdárného absolvování studia.

V rámci prezentované výzkumné studie byla pozornost soustředěna na několik klíčových témat souvisejících s procesem vzdělávání osob se zdravotním postižením na terciární úrovni. První z nich bylo téma motivace ve vztahu k rozhodování se o studiu na vysoké škole a volbě studijního oboru. Následně jsme se zaměřili na podrobné zkoumání překážek, které vstupují do života studenta a v návaznosti na to na zdroje, kterými mohou být tyto bariéry mírněny, překonávány nebo dokonce odstraňovány. Závěrečným a stěžejním výzkumným tématem byla úspěšnost studentů se zdravotním postižením evaluovaná na základě subjektivních a objektivních kritérií. Její zkoumání vychází z Tintovy interakcionistické teorie retence studentů na vysoké škole a integruje v sobě poznatky z předešlých výzkumných témat.

Motivace ke studiu je prvotní a zásadní podmínkou zahájení vysokoškolského studia. Z výpovědí studentů je patrný převládající vliv vnitřních motivačních faktorů. Touha dál se vzdělávat sehrává v rozhodování uchazeče klíčovou roli. Od vysokoškolského vzdělání si uchazeči rovněž ovšem slibují lepší uplatnění na trhu práce, které je ovšem zpravidla nečiní na trhu práce lépe odměňovanými, ale spíše snadněji zaměstnatelnými. To je značný rozdíl v porovnání s populací studentů a absolventů bez zdravotního postižení. Získání vysokoškolského vzdělání jako nástroj potvrzení a případně zvýšení vlastní sebehodnoty se projevuje touhou uchazečů s postižením ukázat okolnímu světu, že na studium na vysoké

škole mají, že jsou schopni ho i přes limity, které vyplývají z jejich zdravotního postižení, zvládnout.

Motivace populace uchazečů s a bez zdravotního postižení se odlišuje ve dvou základních rovinách. První z nich je vnímání ekonomické hodnoty vysokoškolského vzdělání. Jsou to daleko častěji uchazeči bez postižení, kteří chápou absolutorium jako cestu k dosažení vyšších příjmů a životního blahobytu. Stejně tak uchazeči bez postižení častěji vnímají studium na vysoké škole jako příležitost prodloužit si mládí a odložit vstup do profesního života. To navíc potvrzují zahraniční výzkumy, které uvádějí, že osoby se zdravotním postižením vstupují na vysokou školu průměrně ve vyšším věku než běžná populace studentů. Navíc i vzhledem k vysoké nezaměstnanosti lidí se zdravotním postižením nemůže být logicky odklad vstupu do praxe legitimním důvodem ke studiu na vysoké škole.

Motivace k volbě studijního oboru byla podrobena výzkumnému zájmu zejména proto, abychom mohli mezi sebou porovnávat sílu jednotlivých působících motivačních vlivů. Dominantními faktory ovlivňující odborné zaměření studia jsou uchazečův zájem a vlohy pro konkrétní obor. Limity dané zdravotním stavem ovlivňují více jak 40 % uchazečů, což je ve srovnání se zahraničními studii poměrně vysoká hodnota, která je patrně důkazem toho, že dosud nedošlo k optimálnímu zpřístupnění většiny studijních oborů nebo přinejmenším povědomí o oborové přístupnosti není vžito do povědomí uchazečů, kteří se hlásí na vysokou školu. Nicméně aplikací McNemarova testu vychází najevo, že podstatnějším vlivem působícím na výběr oboru je zájem uchazeče o něj, nikoli jeho zdravotní postižení.

Dalším výzkumným tématem se staly **překážky**, které vznikají v interakci akademického prostředí a studenta se zdravotním postižením, a tak více či méně komplikují průběh studia. Z hodnocení jednotlivých překážek je zřejmý jejich individualizovaný význam pro jednotlivé skupiny studentů se zdravotním postižením. Bariéry v přístupu k informacím se týkají zejména studentů se smyslovým postižením a psychickými poruchami. Naopak bariéry ve fyzickém prostředí ztěžují studium zejména studentů s postižením pohybového aparátu. Problémy v oblasti sociální interakce a začleňování zmiňují především studenti s psychickými poruchami a smyslovými postiženími. Mezi překážkami komplikujícími akademické začlenění studenta byla hodnocena vhodnost testových metod a následně také vstřícný přístup vyučujících ke speciálním vzdělávacím potřebám studentů. Studenti bez rozdílu zdravotního postižení hodnotí tyto překážky srovnatelně významně. Navíc u obou těchto překážek byl potvrzen jejich vliv na délku doby studia.

Identifikace jednotlivých překážek a zhodnocení jejich síly nám následně umožnilo prostřednictvím jedno- a vícerozměrné analýzy zkoumat jejich působení na úspěšnost studia, která byla vyjádřena frekvencí opakování dílčích zkoušek a délkou doby studia.

V logické návaznosti na překážky ve studiu byly také hodnoceny **zdroje**, kterých mohou studenti pro překonávání překážek využívat. Studenti byli vyzváni k hodnocení zdrojů z kategorie individuálních, institucionálních a vnějších sociálních zdrojů. Jako zcela zásadní jsou pro studium podle vyjádření jednotlivých studentů individuální zdroje reprezentované především vlastní vůlí, sebedůvěrou a motivací. Signifikantně méně významně chápou ovšem tento zdroj studenti s psychickými poruchami. Studenti se rovněž neobejdou bez podpory, která je jim poskytována stran jejich rodin, přátel a spolužáků, stejně jako bez vstřícného přístupu k nim od pracovníků jejich domovských fakult. Důležitost obou zmíněných zdrojů potvrzuje hypotézu o podmínce optimálního sociálního začlenění studenta za účelem zdárného průběhu studia.

Oproti tomu překvapivým výsledkem studie byl zjištěný význam servisních opatření, která ve prospěch studentů se zdravotním postižením, organizuje škola. Pouze zhruba pětina studentů udává, že podpůrné služby včetně technického vybavení a pomůcek, chápe pro studium jako zcela nepostradatelné, tzn., že by bez nich nemohla studovat. Nejčastěji jde o studenty s postižením zraku. Pro většinu ostatních studentů by bylo studium bez adekvátních služeb pouze obtížnější.

Na poslední příčce v hodnocení zdrojů se v názorech studentů ocitly služby, kterých mohou využívat mimo školu, což může na jedné straně svědčit o kvalitním zabezpečení služeb školou nebo také o uzavřenosti, případně nespolupráci univerzity s externími poskytovateli služeb. Nejčastěji služeb mimo univerzitu využívají studenti s pohybovým postižením a psychickými poruchami.

Výzkumná studie vrcholí hodnocením **úspěšnosti studentů** se zdravotním postižením, která je sledovaná jednak na základě subjektivního posouzení úspěšnosti studenta a objektivních kritérií úspěšnosti – frekvencí opakování dílčích zkoušek a délkou studia. Oba tyto pohledy na úspěšnost studentů spolu velmi úzce korelují. Dvě třetiny studentů se považují za stejně úspěšné, jako jsou jejich spolužáci bez postižení. Jako významně méně úspěšní si připadají zejména studenti s psychickými poruchami, zatímco za stejně nebo dokonce více úspěšné se považují studenti s pohybovým postižením. Postižení zpravidla dle názorů studentů vliv na úspěšnost studia nemá.

Prodloužená doba studia se zdá být z řady důvodů závažným problémem studia studentů se zdravotním postižením. Téměř dvě třetiny studentů studují již nyní déle nebo se v budoucnu prodloužení studia nevyhnou. Naopak časté opakování dílčích zkoušek je relativně řídkým jevem, potkává však nejvíce studenty s psychickými poruchami. Hodnocení úspěšnosti studentů na základě výše uvedených kritérií nám umožnilo operativně vytvořit trojčlennou typologii studentů podle zjištěné úspěšnosti a dále sledovat, které z proměnných (zejména překážek ve studiu) jejich úspěšnost nebo délku studia úspěšných studentů ovlivňují. Sledované vztahy jsme se pokusili prověřit jedno- i vícerozměrnou analýzou dat.

Aplikací jednorozměrné analýzy dat bylo zjištěno, že potíže studenta při sociálním začleňování, zvýšená potřeba podpůrných služeb stejně jako potíže se skládáním zkoušek v předepsaném formátu mají významný vliv na úspěšnost studentů. Aplikací binární logistické regrese bylo navíc zjištěno, že přítomnost psychických poruch je významným predikátorem úspěšnosti studentů.

Délka doby studia u studentů, kteří jinak studují bez častého opakování zkoušek, je podle výsledků jednorozměrné analýzy dat ovlivňována potížemi studenta se sociálním začleňováním, zohledňováním potřeb studenta vyučujícími, zvýšenou potřebou podpůrných služeb a v neposlední řadě zhoršenou dostupností studijních textů v přístupném formátu. Podobné výsledky potvrzuje i binární logistická regrese.

Vincent Tinto (2009) identifikuje jako jednu ze základních podmínek úspěšnosti studenta tzv. involvement. Jedná se defakto o zahrnutí studenta mezi jeho spolustudenty a rozvíjení a posilování vztahů mezi studenty navzájem a mezi studenty a školou. Involvement je základním stavebním kamenem akademické a sociální integrace. Involvement, resp. sociální integrace studentů byla v rámci výzkumné studie operacionalizovaná do podoby jednotlivých zdrojů a překážek ve studiu. Prezentované výsledky dizertační studie jednoznačně potvrzují význam jednotlivých zdrojů pro zdárný průběh studia a zároveň verifikují vliv involvementu na úspěšnost studia.

Provedená studie přináší kromě řady předpokládaných hlavních výsledků, také bezpočet dílčích výstupů, hypotéz a otevírá cestu k dalším výzkumným tématům. Jako nesmírně cenné vnímáme především vymezení jednotlivých skupin studentů se zdravotním postižením, které sdílejí jisté společné znaky. Zjišťováním vzájemných odlišností vzniká typologie studentů s pohybovým postižením, smyslovým postižením a psychickými poruchami. Zkoumání překážek a zdrojů a následně subjektivně a objektivně hodnocené úspěšnosti těchto studentů

nám vytváří prostor pro posouzení náročnosti studia pro tyto skupiny studentů a významu jednotlivých překážek při jejich studiu.

Je však evidentní, že optikou tohoto přístupu nenahlíží na studijní podporu její tvůrci, kteří soustřeďují pozornost zejména na technické a informační zpřístupňování studia. Nejsou tak rozvíjena opatření, která by vedla ke snižování sociální izolace a stigmatu, které zažívají mnozí studenti se zdravotními, zejména latentními postiženími (Sachs a Schreuer, 2011). Důkazem toho jsou četná vyjádření studentů v tom smyslu, že i přes podpůrné služby, kterých se jim dostává, se cítí být marginalizováni (vyjádření účastníků focusové skupiny).

Proto prioritou podpory studentů s postižením v průběhu jejich studia by se mělo stát úsilí o jejich maximální sociální a akademickou participaci v prostředí vysoké školy i mimo něj, a to zejména prostřednictvím podpory komunikace mezi fakultou a studenty, mezi studenty navzájem, odstraňování překážek a nikoliv jejich překonávání, rozvoje efektivně fungujících podpůrných zdrojů, vzdělávání pracovníků vysokých škol a zvyšování informovanosti studentů bez zdravotního postižení. V tomto ohledu získávají výsledky této studie rovněž svůj významný praktický rozměr.

Přestože výzkumné šetření bylo realizováno na početně nezanedbatelném a rozmanitém vzorku studentů se zdravotním postižením, odkrývá projekt a jeho následné provedení řadu limitů, které stojí za připomenutí. Jedná se především o skutečnost, že studie byla provedena pouze na jediné, byť rozsahem největší a k prestižním náležející vysoké škole v České republice, která ovšem, nutno podotknout, nedisponuje nejpočetnějším zastoupením studentů se zdravotním postižením. Dosažené výsledky nemohou být tudíž bezezbytku zobecněny na populaci studentů se zdravotním postižením na jiných vysokých školách. Mohou však být vodítkem při vytváření obdobných výzkumných projektů.

Podle povahy výzkumného prostředí byly rovněž operacionalizovány jednotlivé zkoumané proměnné. Jde zejména o zdroje a překážky při studiu, které nemusí být ve studijním životě studentů jiných vysokých škol přítomny. Podobně také úspěšnost studentů by bylo možné sledovat prostřednictvím jiných proměnných než dle frekvence opakování dílčích zkoušek a na základě délky studia. Zůstává tedy otázkou nebo minimálně předmětem diskuze, zda by použití jiných sledovaných znaků přineslo srovnatelné výsledky.

Závěr

Výše popsané primární a sekundární výsledky, kterých bylo dosaženo realizací projektu zpracované dizertační studie, otevírají prostor pro pokládání dalších návazných výzkumných otázek. Konkrétně máme na mysli podrobnější zkoumání procesu sociálního začleňování studentů se zdravotním postižením do akademického prostředí a vrstevnických vztahů, které se prokázaly být zásadním činitelem ovlivňujícím úspěšnost studentů, a to zřejmě nejen se zdravotním postižením, v průběhu studia. Současně by bylo přínosné pokusit se v prostředí vysoké školy identifikovat ty postupy, které jsou pro studenty se zdravotním postižením zdrojem stigmatizace a sociální izolace a hledět na ně optikou překážek při studiu. Do navazujících výzkumných šetření by rovněž měli být aktivně zapojeni studenti bez postižení, kteří mohou být pro studenty s postižením významnou oporou a jejichž informovanost o potřebách studentů se zdravotním postižením je pro zdárný průběh jejich studia jedním z rozhodujících vlivů.

Provedená výzkumná studie je rovněž nesporným důkazem toho, že i přesto, že v posledním desetiletí došlo k přijetí řady průlomových právních norem a opatření na ochranu práv osob se zdravotním postižením, jejichž přímým důsledkem jsou rostoucí počty studentů se zdravotním postižením na vysokých školách, jsou tito studenti stále nuceni čelit ve studijním prostředí mnoha překážkám (Stanley, 2000).

Seznam citované literatury

BORLAND, John a Sue JAMES. The Learning Experience of Students with Disabilities in Higher Education: A case study of a UK university. *Disability & Society*. 1999, roč. 14, č. 1, s. 85-101.

NOVOSAD, Libor. Aktuální situace a vybrané problémy zpřístupňování vysokoškolského studia studentů se speciálními potřebami. *Aula*. 2008, roč. 16, č. 2, s. 22-30.

SACHS, Dalia a Naomi SCHREUER. Inclusion of Students with Disabilities in Higher Education: Performance and participation in student's experiences. *Disability Studies Quarterly*. 2011, roč. 31, č. 2.

SVĚTOVÁ ZDRAVOTNICKÁ ORGANIZACE a SVĚTOVÁ BANKA. Světová zpráva o zdravotním postižení. Ženeva, 2011. ISBN 978-92-4-068521-5. Dostupné z: http://whqlibdoc.who.int/publications/2011/9789240685215_eng.pdf

STANLEY, Paul. Students with Disabilities in Higher Education: A review of the literature. *College Student Journal*. 2000, roč. 34, č. 2, s. 200-210.

TINTO, Vincent. Dropout from Higher Education: A Theoretical Synthesis of Recent Research. *Review of Educational Research*. 1975, roč. 45, č. 1, s. 89-125.

TINTO, Vincent. Taking Students Success Seriously: First Year of College. Keynote speech delivered at the ALTC FYE Curriculum Design Symposium, Queensland University of Technology, Brisbane, Australia [online]. 2009 [cit. 2013-09-29]. Dostupné z: http://www.google.cz/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=1&ved=0CCwQFjAA&url=http%3A%2F%2Ffdc.fullerton.edu%2Fevents%2Farchives%2F2005%2F05-01%2Facadforum%2FTaking%2520Success%2520Seriously.pdf&ei=7PpHUs_zNYTCswb56IC4Cw&usg=AFQjCNGIGXwKqvFVLXanrSj-ytlJWo_cBg